

Л. Ф. Циганенко

ДОСВІД ДОБРОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДВОРЯНСТВА БЕССАРАБІЇ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ (XIX – початок XX ст.)

Розглядаються питання розвитку доброчинності та піклування в Бессарабії в XIX – на початку XX ст. та участь у цьому процесі представників місцевої еліти. Аналізується внесок дворянства губернії у розвиток освіти, становлення шкільної системи в краї.

Ключові слова: дворянство, Бессарабія, освіта, доброчинність, піклування.

Особливим феноменом життя українського суспільства у конкретно-історичні періоди є благодійність. Історія українського суспільства містить чисельні прояви доброчинності та меценатства. Реальна, а не декларована допомога постраждалим, хворим та збіднілим є складовою частиною нашої національної історії. Дослідження вітчизняних традицій милосердя, багатого історичного досвіду поєднання державного, громадського і приватного компоненту в практиці піклування, багатоманітності напрямів і форм благодійності, дає багатий матеріал для перетворення морального виховання у практичну дійсність, що в сучасних умовах так необхідне сьогоденському суспільству.

Спеціальне вивчення історії соціального піклування та доброчинності в Російській імперії розпочалося ще у середині XIX ст. Серед історичних досліджень останнього часу потрібно назвати праці О. Ткаченко [1], О. Доніка [2], М. Дмитрієнко, О. Яся [3], Ф. Ступака [4], в яких проаналізовано форми доброчинної діяльності, інституціональний розвиток філантропії, економічний механізм благодійності, доброчинно-меценатські види діяльності відомих представників української еліти. Однак до сьогодні ще недостатньо висвітлені питання розвитку доброчинності на регіональному рівні, тому дослідження ролі і місця бессарабського дворянства в справі соціальної допомоги та піклування має актуальне значення. Крім того, дворянська доброчинність тривалий час була затиснута ідеологічними настановами, що вимагає встановлення історичної справедливості щодо представників цієї верстви, які своєю активною життєвою позицією, забезпечили собі одне з провідних місць серед населення краю.

Після приєднання в 1812 р. Бессарабії до Російської імперії, особливої актуальності в губернії набули питання культурно-освітнього розвитку краю. Місцеве дворянство не залишилося осторонь від цього процесу, створюючи спеціальні органи – піклувальні ради або комітети, здійснюючи нагляд за навчальним процесом і надаючи матеріальну допомогу учням. 1816 р. в Бессарабії було відкрито перший цивільний навчальний державний заклад – дворянський «Шляхетний пансіон», в якому 1820 р. навчалось 18 вихованців [5, 67]. Місцева еліта взяла активну участь у відкритті 12 вересня 1833 р. Першої класичної чоловічої гімназії, у 1835 р. при ній – шляхетного пансіону з 30 стипендіями для дітей дворян. В якості почесних піклувальників Першої Кишинівської чоловічої гімназії виступали губернатор і губернський предводитель дворянства. Першим опікуном гімназії був тайний радник О. Стурдза [6, 54]. До обов'язків піклувальників гімназій, крім безпосереднього керівництва радою, входило надання матеріальної допомоги закладу, поповнення фондів його бібліотеки тощо. Значною подією для Бессарабії стала організація і проведення предводителем дворянства Г. Бальшем 1845 р. благодійної акції: в Кишиневі було відкрито дитячий притулок для хлопців – перший в Бессарабії приватний благодійний заклад [7, 160].

Протягом 60 – 90-х рр. XIX ст. дворянство Бессарабії брало активну участь у створенні та утриманні благодійних товариств, діяльність яких була спрямована на культурно-освітній розвиток місцевого населення. Альманах «Бессарабія» називає близько 40 благодійних товариств, серед яких: «Комісія з улаштування народних читань», «Товариство допомоги потребуючим освіти», «Товариство допомоги учням I гімназії», «Товариство допомоги учням II гімназії», «Товариство допомоги учням реального училища», «Товариство допомоги учням начальних училищ губернії», «Губернське товариство опіки дитячих притулків» тощо [8, 69].

Водночас у доброчинній діяльності цього періоду зростає роль жінок-дворянок. О. Катаржі – дружина бессарабського губернського предводителя дворянства – 1878 р. заснувала «Товариство допомоги потребуючим освіти», а у 1880-х рр. починає свою діяльність «Благодійне товариство» в Кишиневі, головою якого була жінка губернатора краю С. Константинович. Крім роботи в товаристві, Софія Антонівна на власні кошти утримувала в місті притулок та дешево їдальню для бідних [9, 30]. Серед благодійниць краю потрібно також назвати Л. Артамонову (дружина генерал-майора), Р. Сицинську – голову Кишинівського благодійного товариства «Миколи Чудотворця». Ці організації допомагали сім'ям нижчих чинів, що служили в армії; безземельним селянам у справах придбання землі, студентам різних навчальних закладів. Недостатність державного та місцевого фінансування, за наявності величезної кількості людей, які потребували допомоги, примушувала дворян зосередитися на організації більш ефективної і масштабної допомоги. У зв'язку з цим був організований комітет, який мав координувати будівництво шпиталю у Кишиневі. Очолював цей комітет І. Стурдза [10, 25].

Особливої уваги заслуговує діяльність дворянок Бессарабії в справі становлення і розвитку жіночої освіти в краї. 1864 р. Л. Белогова, дочка статського радника, на свої власні кошти відкрила першу в Бессарабії Кишинівську жіночу гімназію (з 1871 року – перша жіноча земська гімназія), яка давала можливість її випускницям отримати гідну освіту і роботу вчителів, лікарів, сестер милосердя, фельдшерів і акушерок. Пізніше в краї було відкрито ще декілька приватних жіночих гімназій, зокрема 1876 р. гімназія М. Аховської (за іншими документами – Оховської). 1880 р. М. Абрамова, дружина статського радника, відкрила в Кишиневі приватне трикласне училище для дітей обох статей. 1892 р. в Кишиневі баронеса Ю. Гейкінг заснувала дитячий садок, якій згодом перетворився на школу, а потім на гімназію. Юлія Петрівна була донькою останнього окружного військового начальника Бессарабії генерал-лейтенанта П. Шумлянського і графині А. Мусіної-Пушкіної [11, 312].

Питання освіти знаходилися в колі постійного контролю і підтримки з боку повітових та губернських предводителів дворянства. Так, голова Одеського навчального округу в листі № 18349 від 4 січня 1897 р. до повітового предводителя аккерманського дворянства А. Томачинського констатує: «Виходячи з інформації директорів народних училищ Бессарабської губернії... стало відомо, що завдяки Вашим зусиллям Аккерманські повітові збори асигнували: 1000 крб. на обладнання училищних бібліотек; 200 крб. на преміювання вчителів за створення церковних хорів з учнів, а решту від асигнованої суми – на видачу допомоги вчителям на випадок хвороби. Вважаю своїм почесним обов'язком висловити Вам мою щирю подяку за сприяння та допомогу в справі розвитку шкільної освіти» [12, 2]. Схожі листи надходили й на ім'я наступників А. Томачинського – Василя Навроцького, М. Понсе.

На початку ХХ ст. однією з розповсюджених форм добродійної діяльності дворянства була підтримка учнівської та студентської молоді. Дворянська громада Бессарабії щорічно витрачала більш, ніж 8000 крб., на стипендії і допомогу дітям збіднілих дворян, що навчалися у вищих та середніх навчальних закладах. Відомо, що, починаючи ще з 1884 р., губернський предводитель дворянства щорічно асигнував 3000 крб. допомоги дітям дворян на отримання належної освіти.

У фондах Ізмаїльського архіву Одеської області зберігається багато документів, які свідчать про добродійну діяльність місцевого дворянства у справах освіти. В основному це листи від голів повітової земської управи до предводителя дворянства Аккерманського повіту з проханнями призначити стипендії. Причому стипендіальне утримання представників повіту досить пильно контролювалося повітовими предводителями дворянства.

У Кишиневі на початку ХХ ст. завдяки зусиллям Р. Доливо-Добровольського було відкрито жіночу гімназію для дівчат з багатодітних купецьких і міщанських родин та сиріт. Фундатор за власний рахунок (90 тис. крб.) побудував розкішний мурований будинок та надав кошти на його утримання (близько 200 тис. крб.). В гімназії постійно перебувало до півсотні дівчат віком від 7 до 17 років. Восени 1904 р. у Кишиневі було завершено будівництво дворянського пансіону-притулку для дітей спадкових дворян Бессарабії, які навчалися в одному з середніх навчальних закладів міста. Кошти на побудову цієї установи були частково зібрані місцевим дворянством, а частково надані державою (250 тис. крб.) [13, 40]. В листі на ім'я Аккерманського повітового предводителя дворянства сповіщалося, що цей гуртожиток буде знаходитися під постійним наглядом директора і вихователів, «діти будуть утримуватися в чистоті, їм буде запропонована здорова їжа, і особлива увага буде приділена їх фізичному розвитку» [14, 113].

Одним з пріоритетних напрямків добродійної діяльності дворянства Бессарабії кінця ХІХ – початку ХХ ст. було опікування долею дітей-сиріт. Однією з відомих установ був притулок Кишинівського губернського земства. За свідченням сучасників, у 1890 р. на його утримання земство витратило 8 тис. крб., а до 1902 р. витрати склали 30 тис. за щоденної присутності у притулку близько 560 дітей (85 % яких були мешканцями м. Кишинєва) [15, 35]. Більшість коштів на їх утримання надавали дворяни міста. Після закінчення війни з Японією було створено губернський Олексіївський комітет для опіки дітей-сиріт воїнів, що загинули під час військових дій. Новим в діяльності цього комітету було те, що опікуванню підлягали не лише сироти з дворянських сімей, а й діти церковнослужителів, санітарів, дружинників. На означених осіб планувалося виділення допомоги з державного бюджету.

На 1908 – 1909 рр. дворянським губернським правлінням були заплановані заходи у галузі опікування дітей, покликані поліпшити умови їх утримання і знизити смертність. Планувалося організувати постійний медичний нагляд за дітьми, який мали здійснювати фельдшери лікарні, з обов'язковими щоденними об'їздами, з частотою відвідувань не рідше одного разу на тиждень. Під патронатом дворянина І. Башоти, який був членом громадянського комітету, у Кишиневі була побудована нова міська лікарня. Крім того, передбачалося збільшити витратити на утримання дітей до 5 крб. на місяць, виплачувати премії за «гарне виховання» до закінчення початкової школи. На кожну дитину вирішили видавати 18 крб. на рік для навчання у початковій школі, а якщо навчання продовжувалося в нижчій професійній школі, то до закінчення освіти призначалася щорічна субсидія

в розмірі 60 крб. Крім цього, на кожну дитину, з досягненням нею повноліття, виділялася одноразова матеріальна допомога в сумі 120 крб. [16, 172].

У справі добродійності дворянство Бессарабії сприяло своїм зусиллям на ті сфери громадського життя, які потребували негайного вирішення – розвиток мережі закладів соціального захисту збіднілого населення та охорони здоров'я, сферу освіти, духовності і культури. Поступово дворяни краю стають важливим суб'єктом громадської діяльності, з яким був пов'язаний важливий етап розвитку освіти, культури, благодійності і меценатства. Дворяни активно сприяли розширенню мережі початкових і середніх загальноосвітніх закладів у регіоні, будучи зацікавленими у піднятті загальноосвітнього рівня населення. Вони засновували й утримували народні училища при власних підприємствах, надавали відчутну фінансову підтримку органам місцевого самоврядування, з метою організації початкових і середніх загальноосвітніх закладів у містах і селах, з якими тією чи іншою мірою була пов'язана їхня господарська діяльність. Благодійники будували на власні кошти приміщення училищ і гімназій, як почесні опікуни жертвували кошти на їх утримання, дарували землі, будівельні матеріали, забезпечували учнів навчальними посібниками, одягом і взуттям, оплачували їх навчання. Значною мірою, завдяки ініціативі представників дворянства, були закладені основи системи добродійності і соціальної опіки в краї.

1. Ткаченко О.В. Підприємницька та меценатська діяльність родини Терещенків в Україні (1861 – 1917 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1998.
2. Донік О. М. Купецтво України в імперському просторі (ХІХ ст.). – К., 2008.
3. Дмитрієнко М., Ясь О. Благодійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність // Розбудова держави. – 1994. – № 6.
4. Ступак Ф.Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.). – К., 2009.
5. Оганян Л.Н. Общественное движение в Бессарабии в первой четверти ХІХ в. – Кишинев, 1974. – Ч. І.
6. Крупенский А.Н. Краткий очерк о Бессарабском дворянстве 1812 – 1912: К столетнему юбилею Бессарабии. – СПб., 1912.
7. Батюшков П.Н. Бессарабия: Историческое описание. – СПб., 1892.
8. Бессарабия: Географический, исторический, статистический, этнографический, литературный справочный сборник / Под ред. П. Крушевана. – М., 1903.
9. Бессарабский справочный календарь на 1890 г. – Кишинев, 1889.
10. Обзор деятельности Кишиневского городского общественного управления за 1909 – 1912 гг. – Кишинев, 1913.
11. Абакумова-Забунова Н.В. Русское население городов Бессарабии ХІХ в. – Кишинев, 2006.
12. Комунальна установа «Ізмаїльський архів» (далі – КVІА). – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 6.
13. КVІА. – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 18.
14. КVІА. – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 17.
15. Лашков Н.В. Бессарабия: К столетию присоединения к России. 1812 – 1912 гг.: Географическое и историко-статистическое обозрение состояния края. – Кишинев, 1912.
16. КVІА. – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 19.

Tsyganenko L.F. The experience of the charitable activity of the Bessarabia nobility in the field of the education (the ХІХ – the beginning of the ХХ centuries). The question of the development of charity and welfare in Bessarabia at the ХІХ – the early ХХ centuries, and the participation of the local elite representatives in this process have been described in the article. The contribution of the province nobility in the development of education and the establishment of the school system in the province are analysed.

Key words: nobility, Bessarabia, education, charity, surveillance.